

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

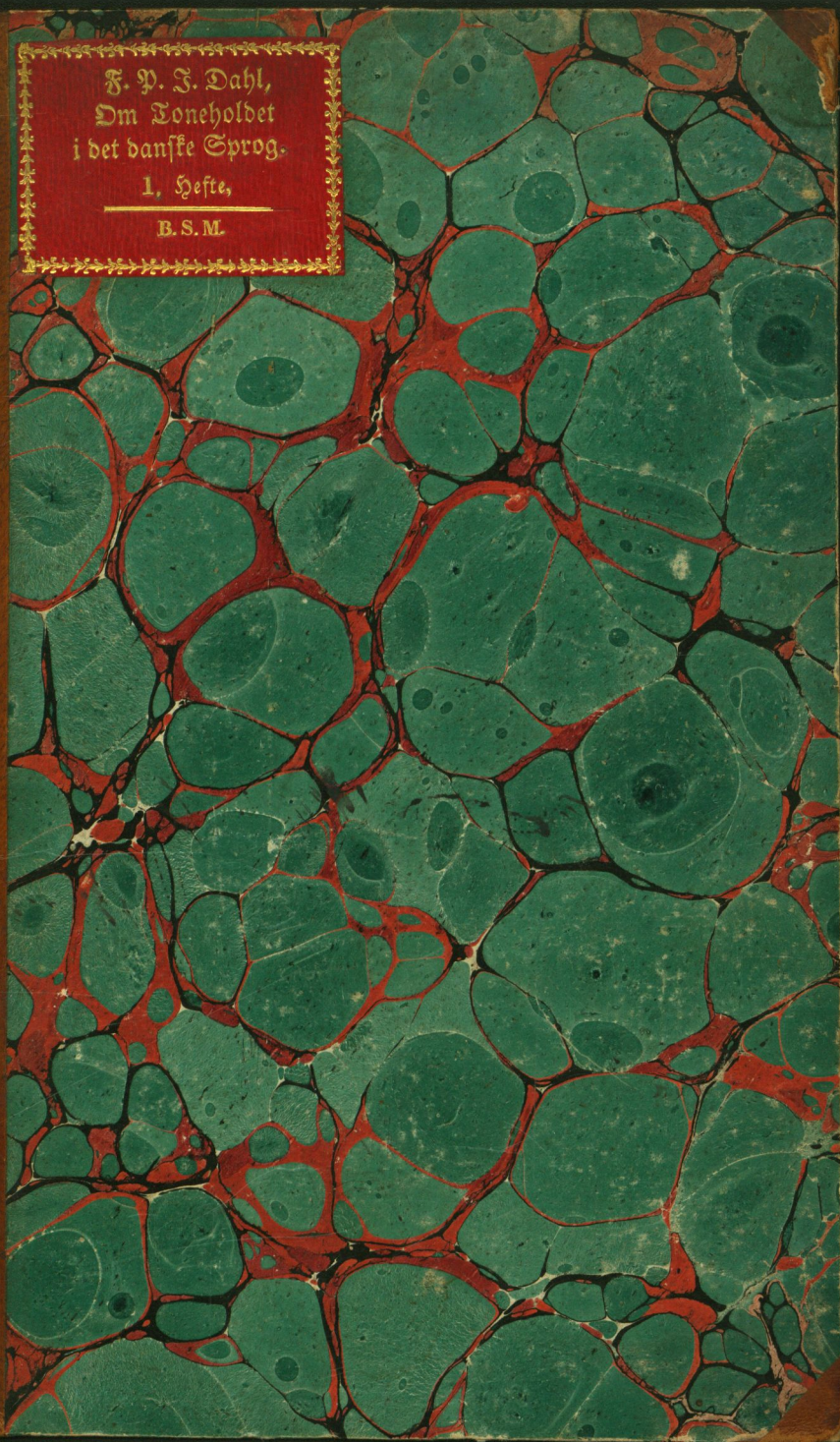
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

F. P. J. Dahl,
Om Toneholdet
i det danske Sprog.

1. Hefte,

B. S. M.

Om
Toneholdet i det danske Sprog.

Ved

F. P. J. Dahl,

Overlærer.

Første Hefte.

Indbydelseskrift

ved

Høitideligheden i Frederiksborg lærde Skole

den 31te October 1836

i Anledning af

Reformationens Indførelse i Danmark.

Kjöbenhavn.

Trykt hos Fabricius de Tengnagel.

1836.

”Ne quis igitur tanquam parva fastidiat grammatices elementa: non quia magnæ sit operæ, consonantes a vocalibus discernere, ipsasque eas in semivocalium numerum mutarumque partiri; sed quia interiora velut sacri hujus adeuntibus apparebit multa rerum subtilitas, quæ non modo acuere ingenia puerilia, sed exercere altissimam quoque eruditionem ac scientiam possit. An cujuslibet auris est exigere literarum sonos?” non hercule magis, quam nervorum.”

Quintilian, de instit. orator.
lib. I, cap. 4. § 6.

Det stulde, om jeg vilde være vidtøftig, blive mig en læt sag at bevise, at det er ligesaa stor en fejl og mangel i en Grammatica, at den ikke grundig affhandler den lærdom om de Prosodiske Egenskaber, som at den ikke lærer os at kjende Navnordenes Genus.

Høysgaard: Accentueret og Raisonnéret
Grammatica, 1747. s. 32.

I.

Betragtningen af det menneskelige Stemme-Organ afsløffer een af de nyere Naturforskere¹⁾ den Uttring, „hvormegot vi, trods vor mangesidigen udvidede Kundskab om Naturen, dog nødes til den Bekjendelse, at selv de vigtigste og nærmeste Gjenstande langtfrå endnu ikke ere os forklarede og at Naturen

1) Brandes, Forelæsninger over Naturlæren, overs. af Ursin, 2det Hefte. S. 98.

besidder Rigdom nok, for at skaffe kommende Tiders Skarpsindighed fleersidig Sysselsættelse". Og det er ei alene Menneskestemmens indre Væsen, der hviler for os i en Dunkelhed, af hvilken efterhaanden vel kun visse Egne ville blive opklarede; ogsaa om flere af de aabenbar fremtrædende Phænomener ved Stemmens Frembringelser gjælder hiin Yttring, idet disse enten aldeles ikke, eller dog alt for lidet have tildraget sig Opmærksomheden. Saaledes er det da ogsaa Tilfældet, at een af Ordnes prosodiske Egenheder, der skal udgjøre Gjenstanden for de følgende Bemærkninger, kun af saare Faae synes at være bleven paaagtet. Under den uoverskuelige Mængde af Værker over Sprogene, hvis Hensigt netop var at fremstille disses Væsen og Eiendommeligheder, vil en saadan Paastand let synes ubetænksom; og med en høist indskrænket Kundskab til fremmede Sprog skulde jeg ikke have tilladt mig Yttringen deraf, dersom jeg ikke i berømte Sprogkyndiges Taushed om Sagen havde maattet troe at finde tilstrækkelig Grund til at fremsætte den, var det end blot, for at en belærende Paaviisning af det Modsatte derved kunde fremkaldes. Det er saaledes blandt de uddøde Sprog ikke blot et saa sildig til Dyrkelse optaget og — forholdsvis — af Faae kjendt Tungemaal, som Sanskrit-Sproget, om hvis prosodiske Egenheder Grammatikforfatterne²⁾ maae tilstaae deres ringe Kundskab, og det endog om en blandt hine Egenheder saa væsentlig, som Tonefaldet, en Egenhed, til hvis Kundskab Udgangen dog synes meget lettere, end til den rigtige Forestilling om Toneholdet, der ved det ikke længer talte Sprog for en stor Deel nødvendig maa ligge i Mørke. Men ogsaa i de langt mere bekjendte

2) Fr. Bopp: Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache. Berlin 1834. S. 18.

Sprog, Græsk og Latinen, lade efter saamange Aarhundreder lærde Syklen endog de nyeste Undersøgelser Meget, Udtalen vedkommende, i Ubished; ja den Side af samme, som vi kalde Toneholdet, er endog i de meest berømte Forfatteres lærde Bærker over disse Sprog neppe berørt. Dette er saa meget mere besynderligt, som der fra den Tid, da hine Sprog endnu levede, ere Bærker tilbage, der med Kyndighed og Skarpsindighed have udhævet saa Meget af Sprogens Egenheder, ogsaa med Hensyn til Udtalen selv. Om Stavelsernes Tonelængde (Quantitet) og Tonefald (Accent) findes Meget i hine Skrifter; at Toneholdet aldeles skulde have undgaaet hine Grammatikeres Opmærksomhed og Behandling, er en Paastand, som for med Bestemthed at fremføres vilde fordre et noget nøiere Bekjendtskab med deres Skrifter, end jeg har kunnet stifte. Men det synes næsten utænkeligt, at en Behandling af Sagen hos de gamle Grammatikere skulde have været overseet eller forbigaaet af de nyere Lærde, der have gjort hine Sprog, ogsaa efter de Gamles Forarbejder, til Gjenstand for deres Forskninger. Det vilde være et høist overflødigt Arbejde, dersom jeg vilde anføre den virkelig ei ubetydelige Mængde af disse Forfattere, hos hvem jeg har søgt Oplysning om vedkommende Gjenstand. Naar Lipsius³⁾ har defineret Pronunciatio ved „recta et legitima verborum expressio per syllabas litterasque, og saaledes⁴⁾ deelt den i *elementaris* og *accentualis*, vedbliver han: *illam appello, quæ in notis ipsis litterarum exprimendis cernitur. Hanc, quæ in sillabis apto tono ac modulo attollendis siue deprimendis. In his*

3) De recta pronuciatione linguæ latinæ, i hans Opera omnia, Vol. I. Antverp. 1637. fol. p. 449.

4) ib. p. 450.

enim duobus tota Pronunciatio posita. Han antager altsaa derved at have angivet Alt, Udtalen vedkommende, og i det Noget, han lægger i Begrebet om Accenten⁵⁾, er aldeles Intet om Toneholdet. Om dette har Voßsius⁶⁾ ei heller Noget, bringes ved Dmtalen af en beslægtet Gjenstand⁷⁾ ei til at berøre hiin og ytrer uden Undersøgelse den Mening, at Sinesernes 5 Accenter vel ville lade sig henføre til Latinens *accentus acutus, gravis og circumflexus*⁸⁾. Melanchthon, der i sin Grammatik⁹⁾ mindre indskrænket havde sagt: *Accidunt autem syllabæ duo potissimum, Quantitas ac Tonus siue Accentus*, har i Prosodien¹⁰⁾ Intet, uden om Dyantiteteten og om Accenten i den ovenfor angivne Betydning. Et noget uklart Sted hos Scaliger¹¹⁾ bidrager Intet til Sagens Dplysning. — Af alle Forfattere, der i de sildigere Tider have behandlet hine lærde Sprogs Grammatik og Lexikographie, kjenner jeg ingen, der ei har forbigaaet Betragtningen af Toneholdet, undtagen Rask, af hvem følgende Sted her fortjener Plads: „Da man altså til Udtalen [af det græske Sprog] ikke har nogen Nytte, men snarere megen Forvildelse af Aksenterne, ere vi endnu i Uvished om de Arter af Tone-

5) *ib.* p. 466.

6) G. J. Vossii Aristarchus. Amstelodami 1695. fol. Lib. 2. c. 6 sqq.

7) *ib.* c. 10. p. 64: *Discrimen autem quod sit inter A circumflexum et acutum, sed breve, satis aures indicant, si attendas, quanto aliter prior in mare, aliter media in amare hodieque pronuncietur.*

8) *ib.* c. 7. p. 61.

9) Grammatica Ph. Melanchthonis. Vitebergæ, 1552, p. 11.

10) *ib.* p. 465 sqq.

11) J. C. Scaligeri de Causis linguæ latinæ libri tredecim. 1609. lib. 1. c. 8.

hold, man har tillagt Selvlydene, dette er, mener jeg, umuligt at bestemme. Alt, hvad man kan vide er, om de have været lauge eller korte, men hvilken Art af langt eller kort Tonehold de have haft, vil næppe nogensinde afgøres, f. Eks. man kan vel indse, at *μην* har været kort og *μην* langt, at hint har haft Lyden af kort *æ*, dette af langt *e*, altså hint været udtalt omtrent som vort *men*, dette som *Mén*, hvad Lyden og Længden angaaer; men om hint har bestemt haft den jævne Udtale af *mén*, *Vén* o. desl., eller den ligesom stødende af *hèn*, *dèn*, *Mænd* o. desl. kan umulig afgøres, ligeså lidet, som om *μην* har bestemt haft den jævne Lyd af det danske *mēne*, *Sēne*, svensk *mēhn*, o. desl., eller den ligesom stødende (lange) i *Mén*, *sén*, eller måske endnu ganske andre os ubekjendte Arter af lange og korte Tonehold. Denne Forskjel er imidlertid også så ubetydelig i Udtalen, at vi ikke synderlig tør beklage vor Uvidenhed heri.¹²⁾ De nyeste lærde og interessante Undersøgelser hos os af Bloch, Wilster, Henrichsen¹³⁾, der behandle de beslægtede Gjenstande om Quantitet og Accent, berøre ei Toneholdene i Græskan og Latinen. Om visse mærkelige Steder hos de Gamle, saasom Cicero¹⁴⁾ og Gellius¹⁵⁾,

12) N. K. Raaf: Samlede Afhandlinger, 1832, 2 D. S. 41. 42.
— Man seer af S. 46, at Afhandlingen var skreven for 1816.
Den sidste Ytring i det anførte Sted skulde man ikke have ventet af den nøiagtige Sprogforsker.

13) S. N. J. Bloch, om den græske Accentuations Væsen, 1832.
— E. Wilster om Quantitet og Accent, i Dehlen-Schlägers Promethens 1834 Juni, og i Dansk Literatur-Tidende 1835, N. 2. — N. J. G. Henrichsen: Om den Nygræske Udtale af det Helleniske Sprog, 1836.

14) Orator, c. 48.

15) Noct. Attic. lib. 2, 17. 4, 17. 9, 6.

have været tagne i Betragtning ved Undersøgelserne i Prometheus og den danske Literaturtidende, er ei kjendeligt; om de og andre lignende¹⁶⁾ kunde have nogen Indflydelse paa den skarpsindige Forfatters Hypothese, tør jeg ei afgjøre; at de give vigtige Oplysninger om Quantiteten, er aabenbart, men ogsaa, at de om Tonefaldet aldeles Intet opklare. De lærde Noter til Gellius¹⁷⁾ forlade Spørgsmaalet om Maaden, paa hvilken de Gamle have udtalt de anførte og lignende Ord med et „difficile dictu“. Og selv om Alt i hine Sprog, Quantitet og Accent vedkommende, var bragt til Biskhed, vilde vi saaledes endnu ei være i Besiddelse af Kundskab om den Udtale, som Ordene havde paa de Gamles Tæber.

Dog — hine Sprog ere svundne, og kun de herlige Skygger af dem staae tilbage. Mindre bør vi vel derfor undre os, dersom ingen lærd Grublen formaaer i dem at opmane og fremstille Ordnes Sjæl, som man med en træffende, ofte gjentagen Benaevnelse af en gammel Grammatiker har kaldt Accenten, et Ord, som vi her tage i en mere udstrakt Bemærkelse, saasom alle Ordets prosodiske Egenskaber med Nette gjøre Paastand paa at betragtes som Bestanddele af hiin Sjæl. Men dersom noget dannet og dyrket Sprog, der endnu levende rører sig paa et Folks Tæber, og hvis Egenommeligheder — men blandt de inderste, væsentligste og for Ublændingen mindst tilgjængelige henhører Toneholdet, — have sysselsat Sprogkyndiges Grandforskning, — hvis et saadant levende

16) E. Vossius, l. c. 2, cap. 12. p. 66. 67. Slg. J. Foster on the different nature of Accent and Quantity. 1762, p. 29. 30. F. Ritter, elementorum gramm. lat. libri duo. Berlini, 1831. p. 122, sqq.

17) A. Gell. Noct. Att. illustr. J. F. et Jac. Gronovii, Lugd. Bat. 1706, lib. 2, 17. p. 158.

Sprog savner en Fremstilling af hiin Deel af dets Sjæl: da maa dette billigen vække vor Forundring. Det er med denne Følelse, at vi saaledes f. Ex. læse hos Raff om det engelske Sprog: „Toneholdene finder jeg ikke omtalte eller adskilte af nogen indfødt Sproggransker“¹⁸⁾. Den samme Følelse overrasker os, naar vi see Toneholdet upaaagtet af de berømteste tydske Lexikographer og Grammatikere. Som Exempel nævne vi Abelong, der i sin fortjenstfulde Ordbogs anden Udgave¹⁹⁾, efter at have nævnt Udtalen som een af Gjenstandene for Ordene's grammatikalske Bearbejdelse, kun har sørget for Betegningen af Stavelsernes Længde og Korthed (Längen, Kürze), i Forbindelse, som i den første Udgave, med Tegnet ^ for det dybe e. Efterat Heinsius²⁰⁾ om Abelongs og Campes Ordbøger har sagt, at de kun i enkelte Tilfælde have sørget for Angivelsen af Udtalen og Ordtonen, „als ob die mündliche Rede nur ein gleichgültiger Gegenstand für den Deutschen sey, da doch jedes andre Volk Fleiß und Sorgfalt darauf verwendet. Daher sind denn auch jene Wörterbücher für den Ausländer fast gar nicht brauchbar, da gerade das Aussprechen und Betonen der schwierigste Theil in der Erlernung unsrer Sprache ist,“ v. s. v.; — efterat han²¹⁾ har yttret, at han ved Betegnelsen af hine Gjenstande maatte betræde en ubanet Vej, og for „die Schärfe“ har valgt Tegnet ', for „die Dehnung“ Tegnet -, samt dertil lagt et Tegnet () for det dybe e baade i Ebene (gedehnt) og i Ecke (geschärft): forlader han det Hele paa følgende Maade: „Hier mußte also zu dem

18) N. Raff: Englisch Formlære, 1832, S. 54.

19) I Th. S. V.

20) Volksthümliches Wörterbuch der deutschen Sprache. 1818. I, S. VIII.

21) Eftd. S. XVIII.

Zeichen der tiefen e noch das Zeichen der Dehnung oder der Schärfe hinzugesetzt, oder ein neues erfunden werden. Aber ich konnte und durfte für jezt nicht weiter darin gehen, weil ich nicht Gefahr laufen wollte zu verwirren, und durch die Neuheit des Verfahrens abzuschrecken". Den samme besynderlige Udhæven af e — som om det var den eneste Vocal, der kan have en fra den alphabetiske i Lydhøide afvigende Udtale, — har Wenig ²²⁾ med forslerede Tegn for samme (régén, Rêcken, Rêgen), men uden at den klare Udvikling af „Ton“ og „Zeitdauer“ ²³⁾ leder ham til at bemærke Forskjellen i Toneholdene. Dg paa samme Maade findes de nyeste tydske Grammatikere, af hvilke jeg har raadspurgt et temmeligt Antal, at lade det være nok, naar de have omtalt betonedede og ubetonedede Staveller, samt udhævet Forskjellen mellem geschärft (Kurz) og gedehnt (lang); og iblandt Exemplerne paa korte Staveller findes Mann, mit, Schall, Saß, ab, an, Stamm, imellem hverandre uden Bemærkning om Forskjellen i Toneholdet. Ved Betragtningen af Velklangen i Sprogene har Jenisch ²⁴⁾ ikke taget Hensyn til et saa vigtigt Sammenligningspunkt, som Toneholdet vilde have ydet. Dg hvad der pleier at anføres om Sinesernes Sprog, hvis ubegribelige Armod paa Ord alene dækkes ved den Tone, med hvilken de faae Ord kunne udsiges, synes ikke at have hændraget Opmærksomheden paa de lignende Forhold i andre Sprog ²⁵⁾.

22) Gedrängtes Handwörterbuch der deutschen Sprache. Erfurt, 1821. S. VII.

23) Sfd. S. 8.

24) Vergleichung und Würdigung von vierzehn ältern und neuern Sprachen Europas. Berlin, 1796. S. 48—55. 418—492.

25) Saaledes omtaler Adelung (Mithridates, I Th. 1806, S. XX og S. 42), uden nærmere Under søgelse eller Sammenligning

At Toneholdet i Sprogene saaledes har nydt en alt for liden Grad af Opmærksomhed, er en Slutning, der vel berøver paa saare mangelfulde Forudsætninger; men den vinder dog nogen Sandsynlighed ved den Bemærkning, at heldige og — hvad vi Danske siden Høysgaard's Tid vel bør tilføie, — bekendte Arbejder af vedkommende Art i flere dyrkede Sprog vel maatte have fremkaldt lignende Fremstillinger i de øvrige.

II.

Naar Forfatteren af den danske Ordbog 1833 (S. XXVII) nævner mit Navn for en Kreds og en Tid, til hvilken min indskrænkede Sprogskyslen ei selv skulde have banet det Udgang, da har jeg burdet betragte Dette som en Opfordring til, iblandt Andet, af det paa hiint Sted med Bifald omtalte Accentuationsystem at forsøge en udførligere Fremstilling, end den, der i min Oversigt af den danske Rettskrivningslære 1823 kortelig var bleven berørt. Et saadant Forsøg syntes saa meget mere at kunne baade fordres og undskyldes, jo Mindre der for Modersmaalet fra denne Side er gjort, eller — rettere — jo mindre det Gjorte synes paaagtet og benyttet. Dersom jeg nemlig ei feiler i at antage en Mangel i andre Sprogs Behandling med Hensyn til Toneholdet, da er det danske Sprog maaskee det eneste, i hvilket denne prosodiske Egenskab ved det levende Ord har nydt en nogenlunde omhyggelig Fremstilling. Men at denne henved i et Aarhundrede har været næsten glemt, eller med en Art af Frygtsomhed forbigaaet, sees ikke alene af den Usikkerhed, der endnu om sammes Grundtræf finder Sted, men ogsaa paa en ikke mindre paafaldende Maade

med Hensyn til andre Sprog, de 5, eller, som Andre ville, 8, 11, 13 Arter af „Tonea“ i Sinesernes Censlavelsesprog.

af den Mangel paa Anvendelse, for hvilken Fædrelandets Forfattere—Sproggrandskere, saavel som Digtere, — vanskelige skulle kunne fjerne en Bebreidelse. Idet jeg i Forbigaaende kun nævner den erkjendte Mangel af sammes Anvendelse i Ordbøger og Grammatiker, især for Fremmede, maa jeg kortelig henpege paa Nødvendigheden af Hensyn til samme for at forstaae Meget i Sproget selv. Hvad Udelung i det anførte Værk 1 Th. S. 29 bemærker: „In den gebogenen und abgeleiteten Wörtern verliert die angehängte Sylbe ihren Ton, und mit demselben zugleich die klare Bedeutung,“ gjælder om Mere, end om Bøiningformer og Afledninger. Saae Exempler kunne vise dette, hvor Forandring, enten af Tonefaldet alene, eller af dette i Forbindelse med Toneholdet, har frembragt nye Ord, saasom *mån* af *Månd* (hvorfor ogsaa i det ældre Sprog hans i næste Sætning er Correlatet dertil, istedetfor det nu brugelige ubestemte Pronomen *En*); *dér* af *dér* (der er, der ere); *dét* (ubetonet: det er) af det betonede Demonstrativ; *én* af *éen*. Her komme ogsaa Hjelpeverberne i Betragtning, i hvilke Begrebet af en Besiddende, Tilværen, Erholden, o. s. v. er forsvunden tilligemed den oprindelige Udtalemaade. Saaledes høres ogsaa f. Ex. let Forstjellen imellem: *Engle* lig (med særskilt Ordtonen) og *englelig* o. s. v. Og hvad Raff²⁶⁾ bemærker, at der allerede til at forstaae Ordnes Bøining selv ligger et vigtigt Middel i den nøiagtige Kundskab om Udtalen, gjælder naturligviis tildeels ogsaa om en Deel af denne, Toneholdet. — Dernæst synes Rimet i Dansken at kræve en omhyggeligere Opmærksomhed paa Toneholdet, end der sædvanlig har været skjænket dette.

26) De pleno systemate sibilantium in lingvis montanis, 1832.
p. 1. 2.

Bistnok vil Man i Thortsens fortjensfulde Værk om den danske Metrik (1 D. S. 245 ff.) ikke savne Hensynet dertil, og de der givne Exempler „kunne allerede give saa god en Isee om Tingen, som fornødent er for at bedømme et Riim i denne Henseende“ (a. St. S. 250); men ikke gjerne seer Man dog Forfatteren undlade at udstrække sin omhyggelige Behandling til Danskens Tonehold, og for Digterne vilde den fuldstændige Opstilling vel ei have været aldeles overflødig, saalænge Riim af Smerte og begjerte, ændre og udvandre, ynde og begynde, jeg fornåm'et og råmmet, o. s. v. ligesvem ansees for fuldgode; — eller give visse Arter af Tonehold større Frihed, end andre? — I Hiatus-Læren — for at jeg endnu skal oplysse Vigtigheden af Toneholdslæren med eet Exempel, — savnes derimod, som det synes, hos Alle det Hensyn til Modersmaalets Tonehold, i Forbindelse med Tonefaldet, Tone længden (Quantiteten) og Forskjelligheden af de aabne og lukte Selvsyd, uden hvilket der stedse maa blive for meget Baklende i Forestillingen om det Utilbørlige²⁷⁾ i Sammenstød af Vocaler. Kun i dette firdobbelte Hensyn vil vel Grunden kunne søges, hvorfor visse Vocalsammenstød blive ubehagelige, og Heiberg kan i hiin Strid vist ei have villet lægge Vægt paa den Yttring, at „Hiatus ikke blot er ubehagelig ved Lyden, men ogsaa, som enhver mekanisk Feil, ved den Følelse som paatrænger sig den kyndige Læser eller Tilhører: at den kunde, og følgerlig burde have været undgaaet“²⁸⁾. Dret kan jo her ene være Dommer; og af hine fire Hensyn tilsammentagne lader det sig vel ogsaa tilstrækkelig forklare, deels, hvorfor Vocal-Sammenstød inde i

27) Thortsens Metrik. 1 D. S. 313.

28) Kjob. flyv. Post, 1827, No. 97. Men hvorfor er Hiatus en Feil, undtagen netop forsaavidt, at Lyden saarer Dret?

Ordet — hvortil Dansken er saa tilbøielig, — som oftest ere mindre ubehagelige²⁹⁾, deels, hvorfor de ogsaa i særskilte, men ved Ordføiningen sammenbundne Ord ofte aldeles ikke ere det. En vis Mistro til den strængere Lære om Hiatus næres i Dvrigt let, naar man, med Tilside sættelse af Hensynet til Vocal-Arten og til Maaden, paa hvilken tilligemed Tonelængden og Toneholdet forandrer sig ved visse Ords Forbindelse i Sætningen, f. Ex. vilde finde: Du aander, I age, mere ilbeklingende, end: Du vaander, I jage, eller maatte komme til at finde Hiatus beroende paa Skrivemaaden, saasom: i *Uften*, og *iaften*, o. s. v. Den nævnte Mistro vorer end mere, naar Man mærker, at det Ilbeklingende, der skulde være i Hiatus, enten overhøres, fordi dennes Tilværelse synes at skjule sig for Øiet, som i de af J. anførte Exempler: *génie étroit, la joie et la tristesse, la statue adorée*³⁰⁾, — eller, hvor Hiatus ikke er tilstede, høres, fordi denne efter en vis vedtagen Skrivemaade viser sig for Øiet. Til Exempler paa saadan Skuffelse kunne følgende tjene: I den bekjendte Samtale om aabne Vocalers Medvirkning i det poetiske Udtryk's Styrke og Livagtighed (Forsøg i de skønne og nyttige Videnskaber, 3 B. 5 St.) finder Carstens Hiatus

²⁹⁾ Den Grund (a. St.) at „Digteren intet Herredomme har over de enkelte Ord, men vel over deres Forbindelse,“ synes ei at kunne komme meget i Betragtning, hvor det er Dret, der dommer. — Slg. Fors. i de sk. Vid. 3 B. 6 St. S. 117. I to af de sstd. S. 118 anførte Exempler, hvor: see at sammenholdes med *Uneas*, o at med *Thoas*, er det mærkeligt at see, hvorledes Carstens formcdelst Tilside sættelse af Hensyn til det forskjellige Tonehold har kunnet finde „fuldkommen Lighed i Vocalernes Lyd“.

³⁰⁾ Kjøb. Ahy. Post. 1827, No. 95.

i: bey allem (S. 196), sey úber (S. 198), drey erschrecklichen (Sftd.), Haine hallen (S. 216), May ein (S. 217). Bey allen (Sftd.), so hoher (S. 218); ligeledes i Samtalen om Vocalers Sammenstød i danske Vers (Sftd. 6 St.): Ey eene (S. 113), Hej og (S. 119), paa Hymen (Sftd.), flaae Saanden (S. 121), ej af (Sftd.), høj og (S. 122), Huy og (S. 124), ei i (S. 129), ei andres (Sftd.), raabte han (S. 135), havde høvet (S. 139), udsige halve (Sftd.); — og den samme Skuffelse finder endnu Sted i en Recension i Maanedsskrift for Litteratur 1835, 2 Hefte S. 169, hvor „ei I“ og: „ei at“ anføres som Hiatus, uagtet det dog unægtelig kun er Dret, der seer, ei Dret, der hører et Sammenstød af to Vocaler.

III.

Da Høysgaard 1743 fremtraadte med sin „Anden Prøve af dansk Orthographie“, havde han neppe fundet noget Forarbejde over Toneholdene, enten i Almindelighed, eller med besynderligt Hensyn til det danske Sprog, og ved at omhandle Ordet „Uandelav“, med hvilket han betegner, hvad vi her kalde Toneholdet, siger han i sin accentuerede og raisonnerede Grammatik (1747) S. 12. 13: „Om sagen selv, som ved dette Ord betegnes, findes uden Tvivl ikke heller det ringeste distincte skrevet enten hos nye eller gamle, hos os eller andre“. De fire Arter af Tonehold, som han i Prøven havde opstillet, har han i Grammatiken beholdt, men bemærker dog (S. 14), „at der, accurate at tale, ere fem Uandelave i Danskten“. Denne hos Høysgaard usædvanlige Mangel paa Nøiagtighed — thi han vedbliver siden at omhandle fire Uandelav og har ei heller noget særegent Tegn for det femte, — har maaffee

ved den Art af Ubished, hvori den holdt en Gjenstand, som allerede syntes dunkel, ei været uden Indsyldelse paa de følgende Tiders Sproglærde, der synes ligesom at have ladet sig affkræfte fra at gennemforske Sagen. Thi det vil maaskee findes, at ingen dansk Sproggrandfker har værddiget den Opmærksomhed før Bloch, som i sin fuldstændige danske Sproglære (1817) S. 24 angiver „flere Slags Accentuationer eller Tonefald paa Stavelsens Vocal“. Det samme Antal opstiller ogsaa Heiberg i sin dånische Formenlehre (1823) S. 2. Min Dversigt af den danske Rettskrivningslære (1823) indeholdt en Tavle over de fem Tonehold, som jeg har kunnet finde i Danskten. Rask vilde (1825) i sin Rettskrivningslære S. 46 ff. have opdaget 6, et Antal, der ogsaa anføres i hans Grammar of the Danish language for the use of Englishmen, 1830, S. 7. f. Petersen (Undersøgelse om hvorledes den danske Rettskrivning bør forbedres, 1826, S. 32) antager, med Henvisning til Bloch, „i det mindste“ fire forskjellige Tonehold. Det af Rask fremstillede System følges af Bredsdorf (Blandinger fra Sorøe, 1833, 5 H. S. 21), Sneedorff=Birch (Dansk Rettskrivningslære 1835, S. 39 ff.), med nogen Ubestemthed af Jensen (Forsøg til en dansk Sproglære, 1835, S. 13. 14); og Thortsen (Forsøg til en dansk Metrik, 1 D. S. 250) synes at finde dette System rigtigt. — At Læren om Toneholdet i Danskten i nye Lærebøger over dette Sprog for Lydske — saasom af J. S. Strodtmann 1830, af C. Flor 1833, — aldeles forbigaaes, vil med Rette findes paafaldende. Mæest maa vel det vække Forundring, at flere danske Sproglærde, hvis Arbejder netop have Modersmaalets Belklang til Gjenstand, aldeles ikke have ændset Toneholdene, der omslutte saa rig en Kilde til Mangfoldighed og Afverling i Sprogly-

dene og det fornemmelig i Dansken; thi af sammes Tonehold ville to maaskee aldeles ikke findes i adskillige fremmede Sprog, — en Mangel, der gjør det vanskeligt for Udlændingen at tilegne sig den finere Deel af vort Sprogs rigtige Udtale (Slg. Høysgaards Grammatik S. 15. 16. Rasks engelske Formlære, S. 5. 54). Toneholdets Bigtighed med Hensyn til Sprogets Historie har Petersen paatalt (Det danske Sprogs Historie, 1829, S. 92 ff.), og Bredsdorfs Bemærkning om Forandringer i Sprogets Accentuation (Blandinger fra Sorø, (1 H. 1831. S. 85.) er vel dermed at sætte i Forbindelse.

Men dersom de her i Korthed henstillede Bemærkninger ikke have forbigaaet noget Væsentligt, vil det ved nyere Betragtning af Høysgaards Forarbejde indlyse, at dette, skjøndt det, efter længe at have været uændset og upaaafkønnet, i den sildigere Tid har nydt nogen Opmærksomhed, dog i det Hele taget staaer usuldsført og i mange Henseender ene. Det er ikke nok, at det ei er blevet benyttet til Oplysning af Sprogets Forsatning og Historie: Dets hele Grundlag har endnu noget Baklende; om Antallet af Toneholdene i Dansken er Man ei enig, og en Revision eller Omarbejdelse af Høysgaards Regler angaaende de enkelte Ord's Tonehold og disses Forandringer har Ingen leveret.

Den Undersøgelse, der paa den af Høysgaard banede Veistal føres videre, vil have at oplyse det Forhold, i hvilket Toneholdet staaer til Ordnes øvrige prosodiske Egenskaber, at fastsætte Antallet af de muelige Tonehold paa Vocalerne alene og paa de forskjellige Arter af de ved Consonanternes Hjælp dannede Stavelses, at opsøge Lovene for Toneholdene og deres Forandringer ikke alene i de enkelte Ord og i disses Bøiningsformer, Afledninger og Sammensætninger, men ogsaa ved

flere Ord's Forbindelse til Sætninger, at paavise stedfindende Uregelmæssigheder, samt at uddrage Resultater for Sproget i Almindelighed.

En Fremstilling af dette Indhold skal forsøges i en vidtløftigere Afhandling, til hvilken Omstændighederne alene have tilladt Forfatteren i de foranstaaende Linier at forudsikke en Indledning.

Hans Majestæt har allernaadigst befalet, at den for trehundrede Aar siden i den danske Kirke indførte Reformation paa en festlig Maade skal erindres i de lærde Skoler.

Den offentlige Höitidelighed, der i denne Anledning finder Sted i Frederiksborg lærde Skole den 31 October, om Middagen Kl. 12, ønskes hædret med Nærværelsen af Medborgere, der med Taknemmelighed mindes Reformationens velgjørende Følger; og de foranstaaende, Modersmaalet vedkommende Bemærkninger have til Hensigt, som Indbydelsesskrift i Skolens Navn at frembære dette Önske.

Frederiksborg, den 21 Octbr. 1836.

F. P. I. Dahl,

Overlærer,

h. t. Vicarius Rectoris.